Kohtulahendite kogumik

EUROOPA KOHTU OTSUS (esimene koda)

4. juuli 2024*

Eelotsusetaotlus – Õigusalane koostöö kriminaalasjades – Direktiiv (EL) 2016/343 – Õigus viibida kohtulikul arutelul – Süüdistatava võimalus osaleda tema kriminaalmenetluse kohtuistungitel videokonverentsi teel

Kohtuasjas C-760/22,

mille ese on ELTL artikli 267 alusel Sofiyski gradski sadi (Sofia linnakohus, Bulgaaria) 28. novembri 2022. aasta otsusega esitatud eelotsusetaotlus, mis saabus Euroopa Kohtusse 15. detsembril 2022, kriminaalmenetluses järgmiste isikute suhtes:

FP,

QV,

IN,

YL,

VD,

JF,

OL,

menetluses osales:

Sofyiska gradska prokuratura,

EUROOPA KOHUS (esimene koda),

koosseisus: koja president A. Arabadjiev, Euroopa Kohtu asepresident L. Bay Larsen (ettekandja), kohtunikud T. von Danwitz, P. G. Xuereb ja I. Ziemele,

kohtujurist: L. Medina,

kohtusekretär: A. Calot Escobar,

arvestades kirjalikku menetlust,

* Kohtumenetluse keel: bulgaaria.

arvestades seisukohti, mille esitasid:

– FP, esindaja: *advokat* H. Georgiev,

– Läti valitsus, esindaja: K. Pommere,

– Ungari valitsus, esindajad: Zs. Biró-Tóth ja M. Z. Fehér,

– Euroopa Komisjon, esindajad: L. Baumgart, M. Wasmeier ja I. Zaloguin,

olles 18. aprilli 2024. aasta kohtuistungil ära kuulanud kohtujuristi ettepaneku,

on teinud järgmise

kohtuotsuse

1 Eelotsusetaotlus käsitleb Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul (ELT 2016, L 65, lk 1), artikli 8 lõike 1 tõlgendamist.

2 Taotlus on esitatud FP, QV, INi, YLi, VD, JFi ja OLi suhtes alustatud kriminaalmenetluses seoses kuritegelikus ühenduses osalemisega eesmärgiga panna toime maksuõigusrikkumisi.

Õiguslik raamistik

Liidu õigus

3 Direktiivi 2016/343 põhjendused 9, 10, 33, 44 ja 47 on sõnastatud järgmiselt:

„(9) Käesoleva direktiivi eesmärk on tugevdada õigust õiglasele kohtulikule arutamisele kriminaalmenetluses, sätestades ühised miinimumnormid, mis käsitlevad süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kohtulikul arutelul.

(10) Käesoleva direktiivi eesmärk on kahtlustatavate ja süüdistatavate menetlusõiguste kaitse ühiste miinimumnormide kehtestamisega suurendada liikmesriikide usaldust üksteise kriminaalõiguse süsteemide vastu, aidates sellega kaasa kriminaalasjades tehtavate otsuste vastastikuse tunnustamise hõlbustamisele. Sellised ühised miinimumnormid peaksid kõrvaldama ka takistused kodanike vabalt liikumiselt liikmesriikide territooriumil.

[…]

(33) Õigus õiglasele kohtulikule arutamisele on üks demokraatliku ühiskonna aluspõhimõtteid. Kahtlustatava ja süüdistatava õigus viibida kohtulikul arutelul tugineb sellele õigusele ja see tuleks tagada kogu [Euroopa Liidus].

[…]

(44) Liidu õiguse tõhususe põhimõte näeb ette, et liikmesriigid kehtestavad asjakohased ja tõhusad õiguskaitsevahendid juhuks, kui rikutakse mõnda õigust, mis on üksikisikule tagatud liidu õigusega. Tõhusa õiguskaitsevahendiga, mis on kättesaadav iga käesolevas direktiivis sätestatud õiguse rikkumise korral, peaks olema võimalik taastada kahtlustatavate või süüdistatavate olukord võimalikult suures ulatuses sellisena, nagu see oleks olnud, kui rikkumist ei oleks toimunud, et kaitsta õigust õiglasele kohtulikule arutamisele ja õigust kaitsele.

[…]

(47) Käesolev direktiiv on kooskõlas [Euroopa Liidu põhiõiguste] hartas [(edaspidi „harta“)] ning [4. novembril 1950 Roomas alla kirjutatud Euroopa inimõiguste ja põhivabaduste kaitse konventsioonis (edaspidi „EIÕK“)] tunnustatud põhiõiguste ja põhimõtetega, nagu piinamise ning ebainimliku või alandava kohtlemise keeld, õigus vabadusele ja turvalisusele, õigus austusele era- ja perekonnaelu vastu, õigus isikupuutumatusele, lapse õigused, puudega inimeste lõimimine ühiskonda, õigus tõhusale õiguskaitsevahendile ja õiglasele kohtulikule arutamisele, süütuse presumptsioon ja kaitseõigus. Eriti tuleks arvesse võtta Euroopa Liidu lepingu („ELi leping“) artiklit 6, mille kohaselt liit tunnustab hartas sätestatud õigusi, vabadusi ja põhimõtteid ning mille kohaselt on konventsiooniga tagatud ja liikmesriikide ühistest põhiseaduslikest tavadest tulenevad põhiõigused liidu õiguse üldpõhimõtted.“

4 Direktiivi artiklis 1 „Reguleerimisese“ on sätestatud:

„Käesolevas direktiivis sätestatakse ühised miinimumnormid, mis käsitlevad

a) süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte kriminaalmenetluses,

b) õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul.“

5 Direktiivi artikli 8 „Õigus viibida kohtulikul arutelul“ lõigetes 1–3 on sätestatud:

„1. Liikmesriigid tagavad, et kahtlustataval ja süüdistataval on õigus viibida kohtulikul arutelul.

2. Liikmesriigid võivad näha ette, et kohtulik arutelu, mille tulemusena otsustatakse kahtlustatava või süüdistatava süü või süütuse üle, võib toimuda ilma tema kohalviibimiseta, kui

a) kahtlustatavat või süüdistatavat teavitati õigel ajal kohtulikust arutelust ja mitteilmumise tagajärgedest või

b) kahtlustatavat või süüdistatavat, keda on kohtulikust arutelust teavitatud, esindab volitatud kaitsja, kelle on valinud kahtlustatav või süüdistatav või kelle on määranud riik.

3. Lõike 2 kohaselt tehtud otsuse saab kahtlustatava või süüdistatava suhtes täitmisele pöörata.“

Bulgaaria õigus

6 Seaduse, mis käsitleb parlamendi 13. märtsi 2020. aasta otsusega kehtestatud erakorralise seisukorra ajal rakendatavaid meetmeid ja tehtavaid toiminguid ning mõju ohjamist (Zakon za merkite i deystviyata po vreme na izvanrednoto polozhenie, obyaveno s reshenie na Narodnoto sabranie 13.03.2020 g. i za preodolyavane na posleditsite), artikli 6a lõikes 2, mis oli kohaldatav kuni 31. maini 2022, oli sätestatud:

„Hädaolukorra või epideemiast põhjustatud eriolukorra ajal ja kaks kuud pärast selle tühistamist võib avalikke kohtuistungeid, sealhulgas konkurentsikaitse komisjoni ja diskrimineerimisvastase kaitse komisjoni istungeid, läbi viia kaugosaluse teel, kui tagatud on poolte vahetu ja virtuaalne osalemine istungil või menetluses. Toimunud kohtuistungite kohta koostatakse protokoll, mis viivitamata avaldatakse, ning kohtuistungi salvestust säilitatakse protokolli parandamise ja täiendamise tähtaja lõppemiseni, kui kohtumenetlust reguleerivas seadustikus ei ole ette nähtud teisiti. Kohus, konkurentsikaitse komisjon või diskrimineerimisvastase kaitse komisjon teavitab pooli istungi toimumisest kaugosaluse teel.“

7 Kriminaalmenetluse seadustiku (Nakazatelno protsesualen kodeks, edaspidi „NPK“) artikli 55 lõike 1 kohaselt on süüdistataval muu hulgas õigus osaleda kriminaalmenetluses.

8 NPK artikli 269 lõige 1 on sõnastatud järgmiselt:

„Süüdistatava kohalolek kohtulikul arutamisel on kohustuslik, kui teda süüdistatakse raskes kuriteos.“

9 NPK artikli 115 lõikes 2 on sätestatud:

„Süüdistatavat ei või küsitleda esindaja kaudu ega videokonverentsi teel, välja arvatud juhul, kui süüdistatav viibib välismaal ja objektiivse tõe väljaselgitamine ei ole takistatud.“

10 NPK artikli 474 lõige 1 näeb ette:

„Kriminaalmenetluses tunnistajaks või eksperdiks oleva ja Bulgaaria Vabariigis viibiva isiku ülekuulamise ning süüdistatava osavõtul toimuva ülekuulamise võib teise riigi õigusasutus korraldada videokonverentsi või konverentskõne teel ainult juhul, kui see ei ole vastuolus Bulgaaria õiguskorra aluspõhimõtetega. Ülekuulamine videokonverentsi teel ja süüdistatava osavõtul võib toimuda ainult süüdistatava nõusolekul ning pärast seda, kui Bulgaaria asjaomane õigusasutus ja teise riigi õigusasutused on kokku leppinud videokonverentsi läbiviimise üksikasjades.“

Põhikohtuasi ja eelotsuse küsimus

11 Spetsializirana prokuratura (eriprokuratuur) algatas kohtumenetlust alustava süüdistusaktiga Spetsializiran nakazatelen sadis (kriminaalasjade erikohus, Bulgaaria) kriminaalmenetluse seitsme isiku, sealhulgas FP vastu, süüdistades neid kõiki osalemises kuritegelikus ühenduses, mis on loodud rikastumise eesmärgil maksukuritegude toimepanemiseks Bulgaaria karistusseadustiku (Nakazatelen kodeks) artikli 255 tähenduses. Karistusseadustiku kohaselt on tegemist raske kuriteoga.

12 FP osales 12. oktoobril 2021 Spetsializiran nakazatelen sadi (kriminaalasjade erikohus) esimesel avalikul kohtuistungil videokonverentsi teel. Ta avaldas, et kui teised menetlusosalised vastuväiteid ei esita, soovib ta osaleda menetluses veebi kaudu, kuna ta elab ja töötab Ühendkuningriigis. Tema füüsiliselt kohtusaalis viibinud advokaat avaldas, et tema klient on

teadlik kõigist kohtuasja dokumentidest. Lisaks nähtub eelotsusetaotlusest, et kõiki kohtuistungil lisatavaid uusi dokumente oli võimalik FP-le õigeaegseks tutvumiseks saata elektrooniliselt ning et FP ja tema advokaat võisid nõu pidada konfidentsiaalselt eraldi ühenduse kaudu.

13 Sellel kohtuistungil lubas Spetsializiran nakazatelen sad (kriminaalasjade erikohus) käesoleva kohtuotsuse punktis 6 nimetatud seaduse artikli 6a lõike 2 alusel FP-l osaleda kohtulikul arutelul videokonverentsi teel, kui järgitakse nimetatud kohtu kehtestatud garantiisid ja tingimusi. Nii osaleski FP järgnenud kohtuistungitel videokonverentsi teel, välja arvatud 28. veebruaril 2022 toimunud kohtuistungil, kus ta viibis isiklikult kohal.

14 13. juuni 2022. aasta kohtuistungil avaldas FP soovi jätkata menetluses osalemist videokonverentsi teel. Spetsializiran nakazatelen sadil (kriminaalasjade erikohus) tekkis siiski kahtlus, kas see võimalus oli Bulgaaria õiguses endiselt ette nähtud, kuna selle seaduse artikli 6a lõige 2 oli kohaldatav ainult kuni 31. maini 2022. Eelotsusetaotluse esitanud kohus märkis lisaks, et NKP ei võimalda süüdistatavatel osaleda kohtumenetluses videokonverentsi teel, välja arvatud teatavatel konkreetsetel juhtudel, millest ükski ei ole käesolevas menetluses kohaldatav. Nimetatud kohus rõhutab siiski, et Bulgaaria õigusnormid ei keela sõnaselgelt videokonverentsi kasutamist.

15 Konkreetse õigusliku aluse puudumist arvestades tegi FP advokaat ettepaneku, et tema klient osaleks kohtuistungil kaugosaluse teel, kuid teda käsitataks puuduvana.

16 Spetsializiran nakazatelen sad (kriminaalasjade erikohus) jättis selle taotluse rahuldamata. Ta leidis, et süüdistatava käsitamine puuduvana ei vasta tema tegelikule osalemisele kohtulikul arutamisel. Kuigi süüdistatav ei olnud kohtusaalis füüsiliselt kohal, oli tal põhimõtteliselt võimalik näha ja kuulda, mis seal toimub, teha avaldusi, anda selgitusi, nimetada tõendeid ja esitada taotlusi.

17 Pärast seadusemuudatust, mis jõustus 27. juulil 2022, lõpetati Spetsializiran nakazatelen sadi (kriminaalasjade erikohus) tegevus ja pädevus vaadata läbi teatavad selles kohtus alustatud kriminaalasjad, sealhulgas põhikohtuasi, anti alates sellest kuupäevast üle Sofiyski gradski sadile (Sofia linnakohus, Bulgaaria), kes on eelotsusetaotluse esitanud kohus.

18 Kuna riigisiseses õiguses puudub videokonverentsi kasutamiseks sõnaselge õiguslik alus, on eelotsusetaotluse esitanud kohtul tekkinud küsimus, kas süüdistatavale antud võimalus osaleda oma asja kohtulikul arutelul taolise tehnika abil on kooskõlas direktiiviga 2016/343, eelkõige selle artikli 8 lõikega 1.

19 Neil asjaoludel otsustas Sofiyski gradski sad (Sofia linnakohus) menetluse peatada ja esitada Euroopa Kohtule järgmise eelotsuse küsimuse:

„Kas süüdistatavale [direktiivi 2016/343] artikli 8 lõikest 1 koostoimes põhjendustega 33 ja 44 tulenevat õigust viibida kohtulikul arutamisel rikutakse, kui süüdistatav osaleb kriminaalasja kohtulikul arutamisel oma sõnaselgel soovil veebipõhise ühenduse kaudu, tingimusel et teda kaitseb tema valitud ja kohtusaalis viibiv advokaat, et ühendus võimaldab tal jälgida menetluse kulgu, nimetada tõendeid ja tõenditega tutvuda, et teda saab ilma tehniliste takistusteta ära kuulata ja et talle on tagatud tõhus ja konfidentsiaalne suhtlus advokaadiga?“

Eelotsuse küsimuse analüüs

20 Oma küsimusega soovib eelotsusetaotluse esitanud kohus sisuliselt teada, kas direktiivi 2016/343 artikli 8 lõiget 1 tuleb tõlgendada nii, et sellega on vastuolus see, et süüdistatav võib oma sõnaselgel taotlusel osaleda kohtuistungil videokonverentsi teel.

21 Nimetatud sätte kohaselt peavad liikmesriigid tagama kahtlustatavale ja süüdistatavale õiguse viibida kohtulikul arutelul.

22 Sellega seoses olgu meenutatud, et direktiivi 2016/343 põhjenduse 47 kohaselt on direktiiv kooskõlas hartas ning EIÕKs tunnustatud põhiõiguste ja põhimõtetega, kaasa arvatud õigus õiglasele kohtulikule arutamisele, süütuse presumptsioon ja kaitseõigused (8. detsembri 2022. aasta kohtuotsus HYA jt (tunnistajate küsitlemise võimatus), C-348/21, EU:C:2022:965, punkt 39).

23 Direktiivi 2016/343 põhjenduste 9 ja 10 kohaselt on direktiivi eesmärk tugevdada õigust õiglasele kohtulikule arutamisele kriminaalmenetluses (15. septembri 2022. aasta kohtuotsus HN (menetlus riigi territooriumilt välja saadetud süüdistatava suhtes), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 53).

24 Direktiivi põhjendusest 33 tuleneb, et kahtlustatava ja süüdistatava õigus viibida kohtulikul arutelul tugineb õigusele õiglasele kohtulikule arutamisele, mis on sätestatud EIÕK artiklis 6, millele vastavad – nagu on täpsustatud selgitustes põhiõiguste harta kohta – harta artikli 47 teine ja kolmas lõik ning harta artikkel 48. Euroopa Kohus peab seega tagama, et tõlgendusega, mille ta viimati nimetatud sätetele annab, oleks tagatud kaitse tasemel, mis ei ole vastuolus EIÕK artiklis 6 – nagu Euroopa Inimõiguste Kohus on seda tõlgendanud – tagatud kaitse tasemega (8. detsembri 2022. aasta kohtuotsus HYA (tunnistajate küsitlemise võimatus), C-348/21, EU:C:2022:965, punkt 40 ja seal viidatud kohtupraktika).

25 Selle kohta nähtub Euroopa Inimõiguste Kohtu praktikast, et süüdistatava kohtusse ilmumine on kriminaalasjas õiglase menetluse huvides ülioluline ning kohustus tagada süüdistatavale õigus viibida kohtusaalis on üks EIÕK artikli 6 põhielemente (8. detsembri 2022. aasta kohtuotsus HYA jt (tunnistajate küsitlemise võimatus), C-348/21, EU:C:2022:965, punkt 41).

26 Samuti on Euroopa Kohus otsustanud, et direktiivi 2016/343 artikli 8 lõikes 1 sätestatud õiguse kohaselt peab süüdistataval olema võimalik ilmuda isiklikult kohtuistungitele, mis toimuvad tema suhtes läbiviidavas menetluses, ilma et see direktiiv paneks liikmesriikidele ülesandeks kehtestada süüdistatavale kohustus viibida kohtulikul arutelul (vt selle kohta 15. septembri 2022. aasta kohtuotsus HN (menetlus riigi territooriumilt välja saadetud süüdistatava suhtes), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 40, samuti 8. detsembri 2022. aasta kohtuotsus HYA jt (tunnistajate küsitlemise võimatus), C-348/21, EU:C:2022:965, punktid 34 ja 36).

27 Samas nähtub selle direktiivi artiklist 1, et direktiivi eesmärk on kehtestada ühised miinimumeeskirjad, mis käsitlevad süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte kriminaalmenetluses ning kahtlustatavate ja süüdistatavate õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul, mitte aga kriminaalmenetlust ammendavalt ühtlustada (vt selle kohta 15. septembri 2022. aasta kohtuotsus HN (menetlus riigi territooriumilt välja saadetud süüdistatava suhtes), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 41).

28 Seega, arvestades nimetatud direktiiviga tehtud ühtlustamise piiratud ulatust ja asjaolu, et direktiivi artikli 8 lõige 1 ei reguleeri küsimust, kas liikmesriigid võivad ette näha, et süüdistatav võib tema sõnaselgel taotlusel osaleda oma kriminaalasja kohtulikul arutelul videokonverentsi teel, kuulub taoline küsimus üksnes riigisisese õiguse kohaldamisalasse (vt analoogia alusel 15. septembri 2022. aasta kohtuotsus HN (menetlus riigi territooriumilt välja saadetud süüdistatava suhtes), C-420/20, EU:C:2022:679, punkt 42).

29 Kuna direktiivi 2016/343 artikli 8 lõige 1 seda küsimust ei reguleeri, ei saa olla nimetatud sättega vastuolus, et süüdistataval, kes seda sõnaselgelt taotleb, lubatakse osaleda kohtuistungil videokonverentsi teel.

30 Sellegipoolest, nagu märkis kohtujurist oma ettepaneku punktis 64, ei tohi liikmesriikide kehtestatavad eeskirjad juhul, kui nad võimaldavad süüdistataval kasutada õigust viibida kohtulikul arutelul kaugosaluse teel, kahjustada direktiivi 2016/343 eesmärki, milleks on tugevdada õigust õiglasele kohtulikule arutamisele kriminaalmenetluses, nagu meenutatakse käesoleva kohtuotsuse punktis 23. Samuti peavad need eeskirjad järgima hartas ja EIÕKs tunnustatud põhiõigusi ja põhimõtteid, sealhulgas õigust õiglasele kohtulikule arutamisele, süütuse presumptsiooni ja kaitseõigust.

31 Sellega seoses on Euroopa Inimõiguste Kohus otsustanud, et osalemine kohtumenetluses videokonverentsi teel ei ole iseenesest vastuolus õiglase ja avaliku kohtumenetluse mõistega, kuid seejuures tuleb veenduda, et isik saab menetlust jälgida ja olla ära kuulatud ilma tehniliste takistusteta ning suhelda tõhusalt ja konfidentsiaalselt oma advokaadiga (EIK 2. novembri 2010. aasta otsus Sakhnovski *vs*. Venemaa, CE:ECHR:2010:1102JUD002127203, punkt 98).

32 Järelikult tuleb esitatud küsimusele vastata, et direktiivi 2016/343 artikli 8 lõiget 1 tuleb tõlgendada nii, et sellega ei ole vastuolus, et süüdistatav võib tema sõnaselgel taotlusel osaleda kohtuistungil videokonverentsi teel, kuid seejuures peab olema tagatud õigus õiglasele kohtulikule arutamisele.

Kohtukulud

33 Kuna põhikohtuasja poolte jaoks on käesolev menetlus eelotsusetaotluse esitanud kohtus pooleli oleva asja üks staadium, otsustab kohtukulude jaotuse liikmesriigi kohus. Euroopa Kohtule seisukohtade esitamisega seotud kulusid, välja arvatud poolte kohtukulud, ei hüvitata.

Esitatud põhjendustest lähtudes Euroopa Kohus (esimene koda) otsustab:

Euroopa Parlamendi ja nõukogu 9. märtsi 2016. aasta direktiivi (EL) 2016/343, millega tugevdatakse süütuse presumptsiooni teatavaid aspekte ja õigust viibida kriminaalmenetluses kohtulikul arutelul, artikli 8 lõiget 1 tuleb tõlgendada nii, et sellega ei ole vastuolus, et süüdistatav võib tema sõnaselgel taotlusel osaleda kohtuistungil videokonverentsi teel, kuid seejuures peab olema tagatud õigus õiglasele kohtulikule arutamisele.

Allkirjad